

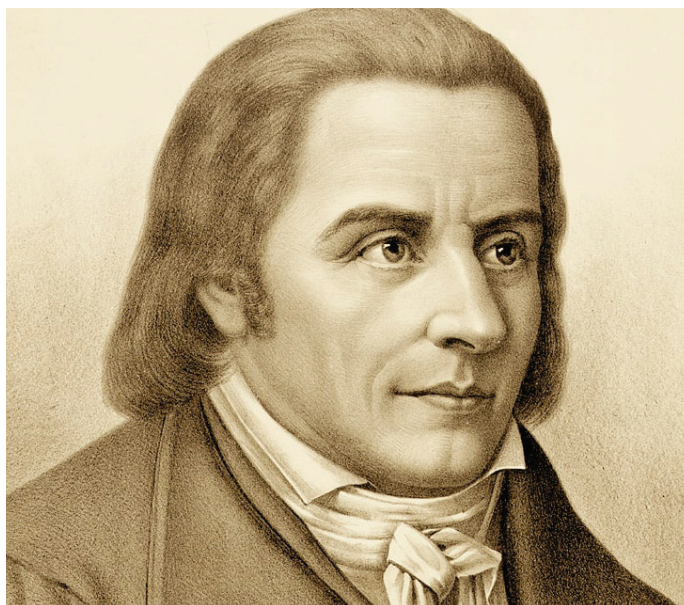
Вчитель знедолених та скривджених

Олександр Пономарьов,
кандидат технічних наук, професор,

Максим Черемський,
асистент,
Національний технічний університет
“Харківський політехнічний інститут”

До 275 річниці від дня народження Йоганна-Генріха Песталоцці

У 2021 році ми відзначаємо 275 років від дня народження визначного гуманіста-просвітителя, великого друга бідних дітей, мецената та реформатора народної освіти, швейцарського педагога і письменника Йоганна-Генріха Песталоцці, який народився в місті Цюріху 12 січня 1746 року в сім'ї лікаря. Будучи вихідцем зі шляхетної родини, педагог все своє життя присвятив дітям з бідних родин та сиротам, яким він жертвував всі свої сили та статки, створюючи для них необхідні умови для їхнього фізичного та духовного розвитку. Як відомо, свій маєток в місті Нейгофі Песталоцці віддав під притулок для бідних дітей, де вони мали змогу навчатися, отримуючи необхідні для життя знання, уміння та навички. На жаль, через брак коштів заклад довелося закрити. Таке піклування про нужден-

них великою мірою зумовлено особистим життєвим досвідом педагога, який вже змалечку пізнав, що таке нужда, рано втративши свого батька і опинившись практично без матеріальної підтримки на руках у матері та служниці-селянки. Попри матеріальні нестатки маленький Генріх зростав в атмосфері злагоди та добросердечності, які створювали йому ці дві героїчні жінки. Освіту Генріх отримав в своєму рідному місті Цюріху, в початковій і латинській школі та Колегіумі імені Карла Великого. В юнацькі роки Генріх бере участь в революційному молодіжному русі. В 1764 році Песталоцці вступає до “гуртка патріотів”, де виявляє свої демократичні погляди на виховання молоді. Влада Цюріху переслідувала учасників цього гуртка, піддавши Песталоцці разом з іншими патріотами арешту, що призвело

до виключення Генріха з Колегіуму. Але це не спинило юнака, який вирішив все своє життя присвятити служінню своєму народу. Розчарувавшись в буржуазній цивілізації, Песталоцці в 1769 році на позичені гроші купує маєток у Нейгофі, де вирішує займатися фермерством, щоб на своєму прикладі навчати зубожілих селян раціональним прийомам сільсько-господарської праці. П'ять років праці на землі закінчилися фінансовим крахом. Проте, незважаючи на невдачі, Песталоцці осяює ще одна ідея, яка полягала у створенні на базі Нейгофської садиби притулку для знедолених селянських дітей. Особливістю цього “закладу для бідних” було те, що діти виховувалися на природі, оволодіваючи знаннями під час роботи на полі, в саду, прядильній та теслярській майстернях, під час бесід з вчителем на прогулянці. Проте і цю ідею спіткала та ж доля, що і попередню. Через брак коштів притулок, який проіснував з 1774 по 1780 рік, довелось закрити.

Колеги педагога ставилися до митця як до дивака, насміхаючись з його шляхетних намірів та мрій. Навіть друзі критикували Песталоцці за його непрактичність та марнотратство. Так, один з його товаришів Лафатер зокрема зауважував, що коли б він був правителем держави, то зробив би Песталоцці своїм головним радником в галузі просвітництва, але “не дав би йому завідувати навіть найостаннішою сільською школою” [1, с. 100].

Звісно, це все пригнічувало педагога, але він не здавався і робив все, щоб надати бідним дітям найкращу освіту. Так, в 1798 році Песталоцці засновує притулок в місті Станці, що було зруйноване внаслідок бойових дій. В притулку зібралось понад 100 знедолених дітей, про яких педагог турбувався неначе про своїх рідних синів та дочок, доглядаючи їх та піклуючись про їхнє фізичне здоров'я та духовний розвиток. Песталоцці намагався створити в притулку атмосферу сімейного затишку. Ця ідея навчання на основах щасливої сім'ї проглядає в його славнозвісній книзі

для народу “Лінгард і Гертруда”, написаної в 1781 – 1789 роках, де розповідається про просту сільську жінку на ім'я Гертруда, котра стала вчителькою не лише для своїх рідних, але й для чужих дітей, віддаючи їм всю свою материнську любов. Навчання відбувалося у відповідності до природи дитини та її чуттєвого досвіду. Діти отримували знання не з підручника, а безпосередньо спостерігаючи під час прогулянок навколишню дійсність та під час праці в саду, полі та майстернях. Заняття з лічби відбувалися просто та прийнятно до життя. Все це доповнювалося цікавими розповідями та милими бесідами вчительки з учнями. Ще однією особливістю навчання в школі Гертруди було те, що діти не лише вчилися, але також і навчали. Зокрема, якщо хтось із учнів раніше за інших виучував навчальний матеріал, він допомагав іншим справитися з даним завданням.

В Станці діти знаходили ту любов, якої вони внаслідок війни були позбавлені. Педагог повернув дітям давно забуте відчуття рідної домівки. От як згадував в своїй “Лебединій пісні” сам Песталоцці: “Я був оточений тоді дітьми, неначе батько для нужденних. Я нічого їм не приніс в сенсі справжньої наукової освіти та підготовки до майстерності. В мене для них існувала лише батьківська сила мого серця в тому вигляді, в якому вона виявлялася, обмежена своєрідністю моєї особистості. Цілюща сила духу сімейного життя, цієї вічної основи кожної справжньої освіти, кожного справжнього виховання, розгорнулося просто та зрозуміло, природовідповідно завдяки любові, вірності та самопожертві” [2, с. 366].

Спілкування з дітьми давало можливість педагогу правильно вибудовувати їхнє навчання таким чином, щоб знання легко лягали на вже отриманий життєвий досвід дитини. До кожної дитини був окремий підхід, який враховував її рівень розвитку. Завдяки цьому ніхто з учнів не почував себе відстаючим. Більш того діти, котрі швидше засвоювали навчальний матеріал, допомагали іншим. І така систе-

ма взаємного навчання дуже подобалася дітям. “Діти навчали дітей; діти охоче навчалися у дітей, і більш успішні в навчанні охоче та добре показували менш успішним, що вони більше знали та краще вміли. Якою б малою не була дитина, але якщо вона знала хоча б на декілька літер більше, то сідала між двома іншими, обіймала їх обох і з братерською любов'ю показувала їм все, що знала більше за них” [2, с. 366].

Під час взаємного навчання діти самостійно знаходили різноманітні засоби для того, щоб пояснити своїм товаришам навчальний матеріал. “Ця багатобічна розвиваюча самодіяльність на початку навчання значно сприяла виникненню та зміцненню того переконання, що справжнє розвиваюче навчання добувалося з самих дітей та в них самих виникало” [3, с. 74].

Песталоцці вважав, що справжня освіта будується на основі чуттєвого сприйняття людиною природи. Свідомість же узагальнює отримані від природи через органи відчуттів враження в певну єдність — поняття. Тож мистецтво навчання, на думку педагога, має рахуватися з цими справжніми сприйняттями, котрі ми отримуємо від природи, і не забігати вперед. Тому навчання в притулку відбувалося по мірі того, як діти пізнавали навколишній світ. Учні навчалися на основі спостережень та вражень. Таке навчання Песталоцці називав елементарним, адже воно спиралося безпосередньо на чуттєвий досвід дитини. Тобто педагог спочатку підготовлював ґрунт, а потім засівав його насінням знань. Таким чином, діти вивчали будь-який предмет чи явище не з книжок, а безпосередньо, серед живої природи.

Важливим було також те, що діти в притулку виконували всі роботи, які були необхідні для їхнього існування. Вони прибирали за собою, готували їжу, мили посуд. Раціон складався в основному з того, що діти разом зі своїм учителем вирощували на власному городі в притулку. Водночас вони вчилися шитву, ткацтву, теслярству та іншим видам ручної пра-

ці. Діти почувалися неначе колоністи в преріях Дикого Заходу, де, щоб вижити потрібно було володіти багатьма життєво важливими уміннями та навичками. Тому діти з легкістю переносили всі ті незручності, що були пов'язані з життям у притулку в зруйнованому війною місті, не цураючись ніякої роботи.

Песталоцці ставив за мету пробудити в дітях їхні найкращі почуття, такі як співчутливість та доброзичливість. Для цього педагог використовував будь-яку нагоду, щоб діти мали змогу виявити дані риси. Зокрема, коли потрібно було вирішити чи приймати до себе у притулок погорільців з сусіднього села, Песталоцці обговорював це питання зі своїми вихованцями. Адже мова йшла про те, що з нещасними доведеться ділитися всім необхідним, що доведеться більше працювати на полі, отримувати менше їжі. І незважаючи на все це, діти не відмовлялися допомагати таким, як і вони самі. В листі до свого товариша Песталоцці пише: “ще й тепер уявляється мені те хвилювання, котрим супроводжувалися їхні вигуки: ах, так! Ах, Боже мій, так!.. Якщо нам навіть доведеться гірше харчуватися, більше працювати і ділити з ними свій одяг, ми все ж будемо раді, якщо вони прийдуть” [2, с. 60].

Песталоцці при кожній ліпшій можливості намагався продемонструвати приклади виявлення кращих рис людини. Зокрема, педагог ставив у приклад бідних селян, що виїжджали з країни у пошуках кращої долі, жертвуючи на притулок гроші, які б могли знадобитися їм на новому місці. Звертаючись до своїх вихованців, він говорив їм: “діти, ці люди залишають свою Батьківщину, можливо, завтра вони не будуть знати, де самим знайти дах над головою та шматок хліба, і все ж, самі потребуючи, приносять вам цей дар; йдіть і подякуйте їм” [2, с. 60].

Таким чином, перш ніж навчати дітей чеснотам, педагог прагнув того, щоб вихованці спочатку їх відчули. “Я вважав шкідливим говорити з дітьми про якусь справу, про яку вони навіть не знають, що сказати...” [2, с. 60].

На жаль, притулок в Станці проіснував всього півроку. В 1799 році союзне французьке командування облаштувало в притулку шпиталь для поранених. Як наслідок, притулок був ліквідований, а його мешканці були змушені залишити свою оселю. Швейцарці дізнавшись про те, що сталося в Станці, дуже співчували дітям, пропонуючи їм дах над головою. Тож невдовзі Песталоцці знаходить нове місце для притулку в місті Бургдорфі. Вихованці, неначе справжні лицарі, поселилися у середньовічному замку, що був наданий бургдорфцями під житло для бідних дітей. Тут Песталоцці продовжує працювати над своїм методом, слава про який рознеслась по всій Європі. В Бургдорфський притулок приїжджають провідні педагоги з усього світу. Тут вони безпосередньо вивчають метод Песталоцці, побудований на глибокій любові до дітей, їхнього внутрішнього світу. Особливістю методу була його простота, завдяки якій дитина швидко та легко засвоювала основи всіх наук та мистецтв, які вона вивчала. Песталоцці вважав, що “всі засоби виховання та розвитку мають бути доведені до найбільшої простоти, як у відношенні їхньої внутрішньої сутності, так і по відношенню психологічної постановки навчанню мов, якщо ми дійсно бажаємо допомогти природі в її самостійній діяльності, котру вона веде для розвитку людського роду” [3, с. 108].

Педагог вважав великою помилкою ускладнювати та заплутувати розум дитини за допомогою складної штучної мови, яка більше заважає ніж сприяє пізнанню учнем навколишнього світу. Тому Песталоцці всіляко намагався спростити навчання аж доти, доки дитина не заплескає у долоні, радісно вигукуючи: “О! я це розумію”. Саме тому педагог намагався з'єднати кожне слово, сказане ним, з тими уявленнями, які вже дитина має. “Необхідно лише психологічно вміло зв'язати ці уявлення з мовою, щоб довести їх до найвищого ступеня ясності” [3, с. 82].

Тому педагог ретельно вивчав кожну окрему дитину, її чуттєвий досвід і у від-

повідності до нього здійснював навчання. Щоб полегшити сприйняття знань, Песталоцці проводив заняття не в замкнутому просторі класної кімнати, а там, де діти могли б безпосередньо познайомитися з предметом вивчення, тобто на природі. Педагог вважав великою помилкою педагогіки, що вона обмежує вплив природи на дитину. “Дітям до п'ятирічного віку дають можливість повністю насолоджуватися природою; будь-якому враженню від природи дозволяють на них впливати, діти відчують силу природи, вони встигли вже насолодитися її невимушеністю і всіма її принадами. Їхній розвиток вже пішов тим вільним природним шляхом, яким йде розвиток чуттєво щасливого дикуна. І після того як діти цілих п'ять років насолоджувалися блаженством чуттєвого життя, змушують раптом зникнути всю природу, що їх оточує; тиранічно позбавляють їх можливості вести спосіб життя, сповнений принади невимушеності та свободи” [3, с. 83].

Саме у роз'єднанні природи та мистецтва навчання педагог вбачав причину занепаду сучасної йому освіти. “Схоже на те, що якийсь злий дух протягом століть накопичував все це для нашої частини світу та нашого століття, щоб обдарувати нас найвитонченішим вмінням домагатися цього пекельного розриву, щоб в добу філософії зробити нас такими безсилими та жалюгідними, яким рід людський ніколи і ніде не робили самообман, пихатість та зарозумілість” [3, с. 84].

Песталоцці вважав, що школа має навчати і виховувати, виходячи з єдності людської природи, котра поєднує в собі найрізноманітніші людські задатки. Саме, завдяки гармонії та рівновазі, що зберігаються між ними, відбувається формування людини. Ці задатки Песталоцці поділяє на ті, що впливають на серце, розум та руку особистості. Тобто на розвиток її почуттів, мислення, уяви та умінь. Тому їх не можна роз'єднувати, адже це може призвести до втрати гармонії та рівноваги між цими задатками і до “підриву, до розкладання і зрештою до загибелі тієї

сукупності сил людської природи, з котрої і може лише правдиво та природовідповідно виникнути прагнення до досконалості” [2, с. 212].

Песталоцці говорить про те, що втрата людством своєї природності є наслідком саме однобічного навчання й виховання, що порушує рівновагу сил людини та веде до відриву засобів освіти від природи. Тому людину, на думку педагога, слід виховувати цілісно, розвиваючи всі без винятку сили її душі. “Будь-який однобічний розвиток однієї з наших сил – не істинний, не природовідповідний; він лише позірна освіта” [2, с. 211-212].

Педагог вважав, що справжнє природовідповідне навчання має захоплювати учня, впливаючи на сили його природи в усій сукупності. Лише в такий спосіб формування людини відбувається дієво, правдиво та природовідповідно. “Все, що впливає на людину не подібним чином, все, що не захоплює всієї її істоти в цілому, впливає не природовідповідно і не сприяє формуванню людини в повному значенні цього слова” [2, с. 211].

Важливою умовою навчання Йоганн-Генріх Песталоцці вважав здатність дитини до спостереження, яка виявляється в неї вже з народження. Спостерігаючи, дитина водночас пізнає і світ, що її оточує. Тож, на думку педагога, дитина починає своє навчання задовго до вступу до школи, так би мовити, з пелюшок. Перше з чим знайомиться малюк це — голос матері, яка співає йому колискові та розповідає казки. Отже, першим вчителем для дитини виступає матір. Саме їй присвячує свої педагогічні та художні твори прославлений педагог. Найбільш відомими з них є книги: “Лінгард і Гертруда”, “Як Гертруда вчить дітей”, “Книга для матерів”, “Природний шкільний учитель”.

Педагог критикує сучасне виховання, котре намагається позбутися материнського впливу і водночас тієї сили, котра горить незгасним полум'ям в серці кожної матері, душу якої Бог обдарував здатністю виховувати. “Мати, мати! Ти одна

лише можеш спрямувати елементарну освіту людини до гармонійного розвитку всіх трьох сторін її природи. Без сумніву лише одна мати в стані закласти правдиву чуттєву основу морального виховання людини. Скажу більше: її реальні вчинки, до яких її спонукає один лише чистий інстинкт, за умови, якщо ці вчинки інстинктивні, є по-суті правильними та природними засобами морального виховання, адже вони спираються на чуттєве сприйняття. Скажу ще більше: кожний вчинок матері, тією мірою, в якій він є викликаний лише здоровим інстинктом по відношенню до дитини, сам по собі є правильною основою загальної елементарної освіти людини в усіх її трьох розділах. Кожний вчинок матері по відношенню до своєї дитини, що є наслідком лише її інстинкту і нічим більше, в кожному випадку одночасно охоплює в цілому всі три сторони виховання — фізичне, розумове та моральне вдосконалення” [3, с. 236].

По мірі дорослішання поле уваги дитини розширюється. Вона дізнається про те, що в неї є не лише мама та тато, але й сестрички чи братики, бабусі й дідусі, дядьки та тітки. Таким чином дитина знайомиться зі всією своєю ріднею. Дізнавшись про свою родину, вона знайомиться з колом знайомих своєї рідні і так далі. Крок-по-кроку дитина дізнається про все те, що її оточує. Вона, як маленький дослідник, вивчає кожен річ, котра трапляється на її шляху. В поле уваги дитини потрапляє діяльність батьків, яку вона також досліджує. Вона спостерігає за їхньою роботою, часто плутаючись під ногами та заважаючи цій роботі. Захоплена тим, чим займаються батьки, дитина просить їй теж дати попрацювати, наприклад, перепиляти щось, забити цвяха, пофарбувати паркан, пошити чи зготувати їсти. Таким чином у дитини виявляється природний інтерес до навчання. Якщо тато чи мама грамотно підійдуть до цих дитячих забаганок, то вони зможуть виховати в своїй дитини всі ті уміння та навички, котрі знадобляться їй у житті.

Те ж саме стосується і математичних, геометричних, фізичних чи географічних знань, котрі дитина отримує передусім завдяки спостереженню. “Будь-яка дитина, яка навчилася з елементарною точністю спостерігати, наприклад, щоденно досягну поглядам людини воду в стані спокою та в русі, її перетворення на росу, дощ, туман, пару, іній, град і т. д., навчившись елементарно спостерігати, як сіль та цукор на кухні розчиняється і як вони відновлюються з рідкого стану в твердий, кристалізуються і т. д.; навчившись спостерігати, як грає, як вистоюється у підвалі вино, як воно перетворюється на оцет; як перетворюється алебастр на гіпс, а мрамур на вапно та кремній на скло і т. д.; навчившись з точністю про це висловлюватися, — дитина вже володіє вихідними основами отриманого через спостереження пізнання наук... Такою ж мірою дитина, яка навчилася з елементарною точністю спостерігати селянські хати зі всіма їх окремими частинами і знаходити для них влучні вирази, оволоділа вихідними основами найважливіших частин будівельного мистецтва” [2, с. 290].

Песталоцці вважав, що освіта, яка спирається на реальне чуттєве сприйняття дитини, дає змогу у природовідповідний спосіб вивчати різні навчальні дисципліни, не звертаючись до силових методів навчання. Зокрема, ботаніка та біологія легко вчиться, якщо школа знаходиться поруч із садом, оранжереєю, лісом чи полем, де кожна дитина має змогу безпосередньо спостерігати за життям рослин, птахів, тварин та комах. Завдяки таким спостереженням, побудованим на чуттєвому сприйнятті, дитина пізнає рослинний і тваринний світ із великою цікавістю та захопленням. Так само історію та географію Песталоцці радить починати вивчати з місця народження дитини, з місця, де їй все є близьким та знайомим. Володіючи певними уявленнями про історію свого рідного краю, його географічне положення, дитина легше сприймає історію та географію інших країн. Тому і слід відштовхуватися від

чуттєвого сприйняття дитини, від того, що вона спостерігає і відчуває щодня. “Великим безглуздям, — на думку педагога, — є бажати познайомити людей, ще не знайомих з сучасним світом, живе сприйняття котрого є доступним органам відчуттів, з духом минулих часів, прихованим від наших відчуттів та спостережень століттями або навіть тисячоліттями” [2, с. 293].

Саме цим пояснюється ставлення сучасної молоді до минулого, яке вона здебільшого не сприймає через те, що батьки та вчителі не поцікувалися про те, щоб зв'язати чуттєвий досвід дитини з досвідом минулих поколінь. Через це ми спостерігаємо певний негативізм з боку молодих людей до всього того, що було досягнуто до них. Великою мірою цьому сприяє авторитаризм освіти, який не рахується з внутрішнім світом особистості, її досвідом.

Слава про навчальний заклад з елементарним методом навчання досягла найвищих щаблів влади, і незабаром 1802 року Бургдорфський притулок отримує статус державного інституту. Через свою популярність Песталоцці призначається уповноваженим від Швейцарського народу у Французькій республіці. В Парижі педагог пропонує Наполеону, якого він вважав реформатором, своє бачення нової школи, проте не знаходить у нього підтримки. Над Песталоцці згущаються темні хмари. Недруги, плетучи свої інтриги по відношенню до педагога, сприяють тому, що у Песталоцці забирають державну субсидію, а Бургдорфський інститут розформовують. Швейцарці обурені таким ставленням до свого визначного земляка, в черговий раз пропонують педагогу та його вихованцям помешкання під притулок. Песталоцці був дуже втішений такою широкою підтримкою свого народу. Новий притулок, який відкрив свої двері у 1805 році, розташовувався в приміщенні старовинного замку на березі озера поблизу міста Івердон.

В Івердонському інституті Песталоцці продовжує навчання дітей за своїм елементарним методом, багато уваги

приділяючи фізичному розвитку дитини, включаючи елементи гімнастики, що забезпечували можливість природних рухів дитини. Адже в житті вона не сидить на місці, а здійснює цілу низку різних повсякденних рухів, зокрема під час ходи, гри, підняття різних предметів, приймання їжі. Гімнастичні вправи, на думку педагога, пробуджують та оживляють всі фізичні задатки та сили дитини, сприяючи послідовності та гармонійності її розвитку. Гімнастика не лише розвиває тіло, але й сприяє розумовому, естетичному та моральному розвитку дитини.

В зміст своєї елементарної освіти Песталоцці включає розвиток органів відчуттів дитини, за допомогою яких вона пізнає навколишній світ. Тому гімнастичні вправи в Івердонському інституті сполучалися з заняттями музикою, співами, малюванням. Важливе місце в елементарній освіті Песталоцці посідали ігри, різні види спорту, військові заняття, екскурсії, туристичні походи Швейцарією. Педагог також вважав важливим для дитини трудове виховання, залучаючи учнів до сільськогосподарської праці, доведення та мануфактурного виробництва. Таким чином, діти оволодівали не лише знаннями, але й життєво важливими уміннями та навичками. Водночас трудове виховання допомагало дітям оволодівати знаннями, зокрема з математики, біології, хімії, географії та інших навчальних предметів. Песталоцці всіма силами прагнув до такого метода виховання, котрий сприяв би пробудженню в дітях найкращих почуттів і тому, щоб “з повною силою змусити на них впливати природні умови, в котрих вони жили” [2, с. 68].

Елементарна освіта, за словами педагога, має спиратися на внутрішнє прагнення дитини до розвитку. Під впливом цього прагнення вона хапається за все, що бачить навколо себе, як засіб цього розвитку, але робить це хаотично. Тому, якщо дитині достатньо просто, енергійно та з любов'ю допомогти засвоїти всі ці засоби її розвитку, вона це буде робити систематично та цілеспрямовано. “От наскільки

психологічний вплив елементарних засобів розвитку людських здібностей відрізняється від впливу рутинного мистецтва, що втовкмачує дітям словесні знання, не підкріплені та не підживлені враженнями чуттєвого сприйняття” [2, с. 282].

Водночас педагог вважав, що для дійсного сприйняття дитиною знань, навчальні засоби слід спрощувати, роблячи їх привабливими та доступними для неї. “Це дозволить почати вже з колиски їхнє застосування, що сприяє дійсно природо-відповідній освіті” [2, с. 287].

Таким чином, справжнє мистецтво виховання, на думку Песталоцці, має навчати дитину у відповідності з її природою. Воно не повинне діяти у протиріччі з чуттєвими враженнями, які формуються в дитині і які впливають “із істинності та дійсності положення, обставин та умов, в котрих вона живе” [2, с. 276].

Те ж саме стосується і розвитку мови, що розвивається згідно з внутрішньою потребою дитини виражати свої враження від споглядання навколишнього світу. Чим яскравіші ці враження, тим інтенсивніше розвивається мова дитини. Тому вивчення мови слід зробити “таким самим простим та привабливим для дитячого віку, як це робиться за елементарного формування здатності до спостереження”, — зауважував педагог [2, с. 287-288].

Навчаючи дітей, Генріх Песталоцці намагався ув'язати знання з життям, виробляючи таким чином в них необхідні для життя уміння та навички. Так зокрема, в своєму творі “Лінгард і Гертруда” письменник розповідає, як сільський учитель лейтенант Глюфі навчав дітей рити водяний рів для зрошення поля. Він дав кожному з учнів завдання, яке полягало в тому, щоб намітити лінії пролягання потоків для зрошення землі. Це завдання дуже захопило учнів, які кинулися відразу в різні боки, відшукуючи місця для спуску води. І, хоч в них нічого не вийшло, вони отримали велике задоволення від самого процесу вирішення даного завдання. В іншому випадку, учні вчилися садівництву та городництву. Для цього Глюфі водив

дітей до місцевої селянки, яка славилася тим, що вирощувала чудові квіти та найкращі сорти овочів і фруктів. Як наслідок, діти, повернувшись додому, вимагали від своїх батьків дати їм по шматку землі для садівництва та городництва. “Все, що рано чи пізно могло знадобитися дітям, він вважав можливим включити в свою шкільну роботу. Бо він відчував себе батьком цих дітей і завданням своїм вважав їх виховання. Все, що вимагалось для всебічного виховання, входило, на його думку, до кола його діяльності. З тієї ж причини він проводив з дітьми всі вечори і займався з ними всім, чим вони бажали займатися” [4, с. 565].

В книзі розповідається також, як вчитель проводив з дітьми бесіди про їх життя та їхнє майбутнє. Бесіди ці відбувалися під вечір на галявинці, у тіні горішника, який селяни посадили, для того щоб молода зміна могла відпочивати під його тінню, милуючись чарівним заходом сонця. Тут, окрім бесід, вчитель розповідав дітям про їхнє рідне село, його перших засновників, про те, з якими труднощами їм доводилося стикатися і, як вони долали ці труднощі. Батьків дивувало вміння вчителя розтлумачувати їхнім дітям все таким чином, що вони, не дивлячись на свій вік, розуміли його і могли отримані знання передати іншим.

Саме в цьому і полягав талант Песталоцці, а саме у вмінні пояснити складне простою, доступною кожній дитині мовою. Педагог прагнув до того, щоб навчання несло радість, а не страждання. Цього він досягав, спираючись на природу дитини, її внутрішній світ. Головними рушіями розвитку задатків та здібностей Песталоцці вважав творчу силу особистості та почуття свободи, що гарантують дитині “можливість здійснення своїх здібностей; душевний стан, що породжує любов, вдячність і прихильність та прагнення до самовдосконалення” [2, с. 194].

В 1818 році Йоганн-Генріх Песталоцці на гроші, отримані від першого видання своїх творів, відкриває поблизу Івердона, в місті Клінді заклад “для виховання бід-

них, котрі з часом самі могли б виховувати та вчити бідних”. Тут протягом шести років Песталоцці втілює всі свої найкращі здобутки, намагаючись виховувати вчителів нового покоління, які володіли б навичками елементарного навчання й виховання. Проте через брак коштів “заклад для бідних” довелося закрити. Педагог з гіркотою в серці звернувся до всіх своїх прихильників із заявою, що він “більше не в стані відповідати очікуванням та надіям своїх друзів людства, що беруть щиросердну участь в його училищі для бідних” [1, с. 100].

Та ж доля спіткала і інститут в Івердоні, який припинив своє існування наступного 1825 року. Причиною стало те, що більшість учителів відмовлялися працювати за “методом Песталоцці”, залишаючись прихильниками старих методів навчання й виховання. Як наслідок, між прихильниками та противниками “методу елементарного навчання” виникали суперечки, що шкодили навчальному процесу, завдаючи удар по престижу на той час прославленого в усьому світі інституту. Адже сюди протягом 20 років існування навчального закладу приїжджали як визначні вчені та митці, так і короновані особи. Всі вони були дуже зацікавлені славнозвісним “методом Песталоцці”. І тому було дуже дивним те, що на піку своєї слави педагог змушений був закрити свій інститут та повернутися в Нейгоф, де він розпочав свою просвітницьку діяльність. Тут він пише свій останній твір під назвою “Лебедина пісня”. В цьому творі Песталоцці ще раз робить спробу пояснити всім сутність свого “методу”, основою якого педагог вважав гармонійне виховання всіх природних задатків дитини. На думку Песталоцці, мистецтво елементарного навчання та виховання, маючи природовідповідну основу, має полягати “в оживленні сил людської природи, і тому всі засоби навчання мають бути підпорядковані цій вищій меті” [2, с. 378].

В 1827 році, не витримавши загибелі справи всього свого життя, після без-

успішних спроб знайти фінансову підтримку та відновити закриті навчальні заклади, видатний педагог-гуманіст та реформатор Йоганн-Генріх Песталоцці відійшов у вічність.

Доля Песталоцці дуже подібна до долі всіх тих, хто прагнув зробити світ кращим та досконалішим. Їх не приймали, критикували та забороняли. Якщо це не допомагало, їх обмовляли та дискредитували. Проте, не зважаючи на це, правда все рівно брала гору. Так сталося і з Йоганном-Генріхом Песталоцці, від якого відвернулися навіть найвірніші його друзі. Тим не менш, сьогодні ім'я педагога є символом вищого гуманізму та демократизму. Адже ідеї Песталоцці виховують людину на засадах любові та поваги до неї. Тому українські педагоги мають вчитися у видатного просвітителя, так як це робив наш співвітчизник, український педагог і письменник Василь Олександрович Сухомлинський, якого за любов до дітей, в народі прозвали “павлівським Песталоцці”. Тож українська педагогіка,

якщо вона хоче нарешті позбутися своєї авторитарності, має брати до уваги не авторитарні, а гуманістичні методи навчання й виховання, серед яких важливе місце посідає “елементарний метод навчання” прославленого швейцарського педагога та письменника Йоганна-Генріха Песталоцці.

Література

1. *Большая энциклопедия* в 20 т. ; под ред. С. Н. Южакова, т. 15. Санкт-Петербург : Просвещение, 1904. С. 98–100.
2. *Песталоцци И. Г. Избранные педагогические произведения* в 2-х томах. Т. 2. Москва : Педагогика, 1981. 335 с.
3. *Песталоцци И. Г. Избранные педагогические произведения* в 2-х томах. Т. 1. Москва : Педагогика, 1981. 335 с.
4. *Песталоцци И. Г. Избранные педагогические произведения* в 3-х томах. Т. 1. Лингард и Гертруда. Книга для народа. С. 325–679.

20.08.2021

Відомості про авторів:

Пономарьов Олександр Семенович — кандидат технічних наук, професор; кафедра педагогіки і психології управління соціальними системами імені академіка Івана Зязюна; Національний технічний університет “Харківський політехнічний інститут”; Харків, Україна; email: alex37.10@mail.ru; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4698-2620>; Copernicus 1657.

Черемський Максим Петрович — асистент; кафедра педагогіки і психології управління соціальними системами імені академіка Івана Зязюна; Національний технічний університет “Харківський політехнічний інститут”; Харків, Україна; email: maxcheremsky@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4130-7618>.